

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті досліджено соціально-економічний стан сільських домогосподарств Херсонської області, визначено тенденції та проблеми їх розвитку.

Ключові слова: сільське домогосподарство, сільське населення, сільські території, рівень життя, дохід, ресурси.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки важливе значення має домашнє виробництво. Вивчення економічного потенціалу домогосподарств дає можливість запропонувати та обґрунтувати шляхи покращення їх життєдіяльності. Функціонування сімейних домогосподарств на основі відродження їх економічної функції розглядаються в якості одного з основних шляхів розвитку підприємництва, досягнення ефективної трудової самозайнятості та добробуту сільського населення.

Трансформація економіки в Україні ринкових відносин потребує переходу до розгляду домашнього господарства як суб'єкта національної економіки. Домогосподарства відіграють в економіці країни важливу стратегічну роль, так як, з одного боку, вони є постачальниками економічних ресурсів, а з іншого боку, задовольняючи свої потреби, виступають як основні споживачі товарів та послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок щодо аналізу матеріального становища сільських домогосподарств та дослідження процесів формування доходів, рівня і якості життя сільського населення належить таким вітчизняним вченим як Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, М.М. Малік, Л.М. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, Д.В. Шиян, М.А. Хвесик, І.В. Прокопа, П.Т. Саблук, В.К. Терещенко, Л.О. Шепотько, В.В. Юрчишин. Також великий науковий інтерес представляють дослідження зарубіжних вчених-економістів: Г. Беккера, Е. Денісон, Л. Лейярда, Дж. Ходжсона, які внесли значний вклад у розробку та дослідження впливу економічних факторів на домогосподарства. Разом з тим, залишаються мало вивченими та недостатньо опрацьованими деякі теоретичні та методичні аспекти соціально-економічного розвитку сільських домогосподарств.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах розвитку ринкової економіки сформувався нові вимоги до економічної та соціальної поведінки сільських домогосподарств. Вони є первинними елементами ринкової системи, що істотно впливають на її розвиток та становлення. Проте їх роль та значення в економіці регіонів та життя населення вивчені й усвідомлені ще нечітко та вимагають додаткового поглибленого дослідження. Особливо це відноситься до сільських домогосподарств, які проживають на сільських територіях.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у аналізі соціально-економічного становища сільських домогосподарств регіону, визначенні проблем та тенденцій їх розвитку та розробці пропозицій, спрямованих на покращення їх функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Орієнтація на формування соціальної та інноваційної економіки вимагає підвищення якості людського капіталу

сільських територій і, в першу чергу, працездатного населення, що забезпечує економічне зростання території, тому за цих умов всебічна оцінка соціально-економічного стану та потенціалу домогосподарств є актуальним науково-дослідним завданням.

В статистиці домогосподарство – сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Домогосподарство може складатися з однієї особи [1].

Соціально-економічний стан сільських територій спонукав державні органи влади до пошуку нових підходів щодо покращення умов та підвищення рівня життя сільського населення. Проте реальний рівень зайнятості сільського населення продовжує знижуватися, внаслідок чого чимало найбільш працездатних й кваліфікованих селян працюють лише в особистих підсобних господарствах. В Херсонській області на сільських територіях проживає 239,7 тис. осіб економічно активного населення, з них 229,1 тис. осіб зайнятих та 10,6 тис. безробітних.

Свої потреби домогосподарства задовольняють за рахунок ресурсів, які надходять з різних джерел. У 2010 р. у Херсонській області середньомісячні сукупні ресурси одного домогосподарства у середньому становили 2958 грн. (в Україні – 3469 грн.), міського – 3020 грн., а сільського – 2855 грн. Цей показник зріс порівняно з 2009 р. в цілому по області на 18%, у міських поселеннях – на 12,5%, на сільських територіях – на 29% [2].

Дохід сільських домогосподарств формується з таких джерел: заробітна плата; дохід від продажу сільськогосподарської продукції (особистого підсобного господарства); вартісне вираження спожитої всередині домогосподарства сільськогосподарської продукції від особистого підсобного господарства; несільськогосподарський дохід від самозайнятості, включаючи торгівлю, надання послуг, а також дохід від майна, тобто від здачі в найм житла, приміщень, надання в оренду землі; пенсії та інші соціальні трансферти; інший дохід, включаючи дивіденди, вартість житлових субсидій, пільг, відсотки на банківські накопичення та ін.

У Херсонській області частка грошових доходів у структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств збільшилася на 0,3 в.п і становила 88% у 2010 р. (у міських домогосподарствах – збільшилась на 0,1 в.п. і становила 94%). У структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств частка доходів від зайнятості становила 38% і зменшилася порівняно з 2009 р. на 0,1 в.п. Суттєвим джерелом ресурсів продовжують залишатися пенсії, стипендії та соціальні допомоги, надані готівкою, частка яких становила 29% і зросла на 1,8 в.п. Традиційно вагомим для цієї групи домогосподарств залишається таке джерело ресурсів, як доходи від особистого підсобного господарства, які формували 20% усіх надходжень.

Значний вплив на рівень життя сільських домогосподарств має наявність особистих підсобних господарств. Земельні ділянки мають у своєму користуванні 62% домогосподарств Херсонської області. Майже кожне третє домогосподарство утримує худобу, птицю та бджіл. Для вирощування сільськогосподарської продукції лише для власних потреб домогосподарствами використовується лише 5,4% земель, в той час як в цілому по Україні – 15% земель, для вирощування сільськогосподарської продукції, як для власних потреб, так і на продаж – 10% земель. За даними вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності населення у 2011 р. 69,8% сільських домогосподарств Херсонської області, мали у своєму користуванні менше 1 га землі. Середня площа однієї земельної ділянки становила 3,03 га [2].

Середньомісячні загальні доходи одного сільського домогосподарства Херсонської області у 2010 р. становили 2789 грн. (міське домогосподарство

отримувало в середньому за місяць 2940 грн., по області цей показник становив 2884 грн.). У середньому на одного члена сільського домогосподарства загальні доходи становили 1003 грн. на місяць, тоді як у міських домогосподарствах – 1148 грн., а по області – 1092 грн. Близько половини сільських жителів отримує дохід нижче прожиткового мінімуму. Разом з тим, у 2010 р. у Херсонській області частка сільського населення із середньодушовими загальними доходами у місяць нижче середньорічного розміру прожиткового мінімуму зменшилася, порівняно з 2009 р. з 56 % до 46% [3]. За даними досліджень Державної служби статистики, що проводилося серед домогосподарств по всій країні, у результаті опитування 54,1% респондентів заявили, що їм, щоб не відчувати себе бідними, потрібно в місяць від 2700 грн. на особу; 18% домогосподарств назвали бажаним середньодушовий дохід у розмірі 1900-2300 грн. Як повідомляє Держслужба статистики, сільські домогосподарства традиційно називали менші суми в порівнянні з міськими. Кожному четвертому домогосподарству в селі для задоволення основних потреб вистачило б до 1500 грн. на особу в місяць. Серед міських домогосподарств таких невимогливих виявилось в 1,8 разів менше [4].

За даними Головного управління статистики у Херсонській області співвідношення загальних доходів 10% найбільш та найменш забезпеченого сільського населення становило 6,6 рази (у 2009 р. – 4,8 рази). Співвідношення мінімального рівня загальних доходів серед 10% найбільш забезпеченого сільського населення до максимального рівня, серед 10% найменш забезпеченого, зменшилося із 3,6 до 3,3 рази [2].

Доходи домогосподарств використовуються для придбання продовольчих та непродовольчих товарів, витрачаються на побутові та соціально-культурні послуги та ін. Зростання грошових доходів домогосподарств призводить не тільки до більш повного задоволення власних потреб, а й змінює структуру поточного споживання і напрямів використання доходів.

Споживання забезпечує відтворення домогосподарств, створює стимули для розвитку та вдосконалення виробництва. На споживчі витрати припадає основна частина доходів домогосподарств.

У Херсонській області середньомісячні сукупні витрати одного сільського домогосподарства у 2010 р. становили 2427 грн. на місяць, міського – 2723 грн. У середньому на одного члена сільського домогосподарства сукупні витрати становили 873 грн. на місяць (у міських домогосподарствах – 1064 грн., в цілому по області 989 грн.).

Всі домогосподарства у Херсонській області традиційно направляли на харчування більше половини своїх сукупних витрат, але сільські домогосподарства направляли дещо меншу їх частину, ніж міські (відповідно 55% проти 57%).

Значну роль у забезпеченні населення, особливо сільського, продуктами харчування традиційно продовжували відігравати особисті підсобні господарства. В них було вироблено 28% спожитої в домогосподарствах картоплі, 24% – яєць, 16% – овочів, 15% – м'яса і м'ясопродуктів, 9% – фруктів, ягід, горіхів, винограду. У сільських домогосподарствах було вироблено від 23% до 58% зазначених продуктів.

У структурі сукупних витрат сільських домогосподарств Херсонської області у 2010 р. оплата житла, комунальних продуктів та послуг (з урахуванням суми безготівкових пільг та субсидій) становила 135 на місяць (міське домогосподарство на такі цілі в середньому щомісяця витрачало 236 грн.). Розмір отриманих пільг та субсидій (готівкових та безготівкових) на оплату житла, комунальних продуктів та послуг у розрахунку на сільське домогосподарство становив 4 грн. на місяць (серед міських домогосподарств – 14 грн., в цілому по домогосподарствах регіону – 10 грн.) [2].

У незадовільному стані на сільських територіях Херсонської області перебувають об'єкти освіти, охорони здоров'я та культури. До негативних соціальних наслідків призводить руйнування інфраструктури сільських закладів медицини. Залишаються проблеми з доступністю послуг лікарів. Разом з тим, відбулися позитивні зрушення в оцінці населенням рівня доступності послуг охорони здоров'я та придбання товарів фармацевтичного ринку. За даними статистичного опитування у жовтні 2010р. у Херсонській області частка домогосподарств, які повідомили про випадки неможливості задовольнити потреби в отриманні медичної допомоги, склала 12,5% від загальної кількості домогосподарств, що на 5,9 в.п. менше, ніж у 2009 р. Основною причиною недоступності окремих видів медичної допомоги переважна більшість домогосподарств, як і в опитуванні попереднього року, вказала занадто високу вартість ліків, послуг охорони здоров'я [3].

При дуже низькому рівні введення в експлуатацію установ культури старіють та зношуються їх основні фонди, збільшується число об'єктів, що закриваються без подальшого відновлення їх функціонування. Об'єкти освіти в більшості випадків не мають сучасних технічних обладнань для навчання, не вистачає висококваліфікованих педагогічних кадрів.

Одними з основних характеристик умов життя домогосподарств є забезпеченість житлом та рівень його благоустрою. У Херсонській області з кожним роком у 2010 р. у середньому на одного сільського жителя в забезпеченість житлом складає 22,2 м². Незважаючи на високий рівень забезпеченості житловою площею, рівень благоустрою сільського житла здебільшого не відповідає сучасним вимогам. Станом на кінець 2010 р. лише 46,9 % житлової площі в сільській місцевості були обладнані водогоном, 31,6% – каналізацією, 35,1% – центральним опаленням, 10,5 % – гарячим водопостачанням [5]. У вирішенні житлової проблеми важливе значення має утримання та збереження вже існуючого житла. Через незадовільний технічний стан та низькі експлуатаційні якості потребує відновлення житловий фонд на сільських територіях.

У Херсонській області, за даними досліджень, що проводилося Головним управлінням статистики, залишилася вагомою частка домогосподарств, житлові умови яких не відповідають належним: житлова площа 44,9% домогосподарств була нижчою санітарної норми – 13,65м² на одну особу. Майже кожне четверте домогосподарство (в Україні – кожне п'яте) було незадоволене або дуже незадоволене своїми житловими умовами. Задоволені або дуже задоволені своїми житловими умовами 41,6% (в Україні – кожне друге). Порівняно з 2009р. частка задоволених або дуже задоволених своїми житловими умовами домогосподарств зменшилася на 12,3 в.п. [3].

В цілому, аналіз соціально-економічного стану сільських домогосподарств Херсонської області свідчить, що реалізація протягом 2010 р. заходів щодо підвищення рівня мінімальної заробітної плати, зростання розмірів пенсій та державних соціальних виплат вплинули на збільшення середньомісячних загальних доходів населення, і дещо сприяли скороченню диференціації населення за рівнем добробуту.

Висновки. Прагнучи підвищити сімейний дохід, сільські домогосподарства використовують дві стратегії: збільшення джерел доходу, або їх диверсифікація (в основному за допомогою сільськогосподарської або несільськогосподарської самозайнятості); зайнятість за наймом в різних секторах сільської економіки.

Для поліпшення соціально-економічних умов сільським домогосподарствам необхідно, щоб сільські жителі мінімально залежали від сільського господарства. Основний шлях сільськогосподарського виробництва пов'язаний зі створенням на сільських територіях багатопрофільних підприємств. Для цього необхідно збільшення числа та різноманітності виробників товарів й послуг. Створення таких підприємств призведе до появи додаткових робочих місць. Підвищення вибору місць прикладання

праці та збільшення числа джерел доходів сільської сім'ї та домогосподарств будуть сприяти зниженню залежності від дрібнотоварного виробництва сільськогосподарської продукції.

Разом з тим, натуральне споживання використовується в середньому близько 20% від виробленої продукції, що свідчить про дрібнотоварне господарство. Решта продукції, вироблена домогосподарствами, реалізується. Ці доходи і стали основним джерелом для сільських домогосподарств. Це свідчить про необхідність забезпечення правовими та економічними гарантіями сільських домогосподарств, так як дрібнотоварний уклад ще має вагоме значення, забезпечуючи зайнятість робочої сили, що вивільняється, гнучко реагуючи на кон'юнктуру ринку.

Також першочерговими є питання розвитку сільських домогосподарств, покращення їх взаємодії з організаціями, що виконують соціальні функції на сільських територіях.

Сільське домогосподарство є центральною ланкою всіх процесів, що відбуваються на сільських територіях. Воно інтегрує в собі людський та соціальний капітал, який покликаний зіграти вирішальну роль у розвитку сільськогосподарського виробництва та сільських територій.

Сільське населення є соціально-економічною групою, яка потребує заходи з подолання бідності, в тому числі зайняті в сільськогосподарському виробництві. Необхідна розробка стратегії та механізмів зниження сільської бідності в середньо- та довгостроковій перспективі, яку слід покласти в основу політики сільського розвитку.

Перспективи подальших досліджень. На життєдіяльність домогосподарств значно впливають чинники, що формують суспільне середовище: економічні, соціальні, культурні, політичні, психологічні та ін. Домогосподарство як одиниця, що приймає самостійні рішення в своєму багатоаспектному функціонуванні, представляє собою складний об'єкт управління. Тому потребують подальших досліджень теоретичні та методичні аспекти управління сільськими домогосподарствами як підсистемою сільської економіки.

Список використаних джерел:

1. Про Всеукраїнський перепис населення: закон України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2058-14>
2. Витрати і ресурси домогосподарств Херсонської області у 2010 році: [статистичний збірник] // Головне управління статистики у Херсонській області. – Херсон, 2011. – 190 с.
3. Самооцінка домогосподарствами Херсонської області рівня своїх доходів у 2010 році: [статистичний збірник] // Головне управління статистики у Херсонській області. – Херсон, 2011. – 30 с.
4. Статистичний щорічник Херсонської області за 2010 рік // Головне управління статистики у Херсонській області. – Херсон, 2011. – 498 с.
5. <http://ukrstat.org>

РУСНАК А.В. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ДОМОХОЗЯЙСТВ В ХЕРСОНСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье исследовано социально-экономическое положение сельских домохозяйств Херсонской области, определены тенденции и проблемы их развития.

Ключевые слова: сельское домохозяйство, сельское население, сельские территории, уровень жизни, доход, ресурсы.

RUSNAK A.V. SOCIO-ECONOMIC STATUS AND PROBLEMS OF RURAL HOUSEHOLDS IN KHERSON REGION

The article investigates the socio-economic status of rural households in Kherson region, identified trends and issues in their development.

Keywords: rural household, rural population, rural areas, living standards, income, resources.